

jednání“. Tento model je neslučitelný s jakýmkoliv druhem determinismu. Kultura je tehdy definována jako „struktura významu“ – vztahová „strukturace významových prvků, ... pouze v záblesku subjektivního uvědomění“ (s. 192). Dá se říci, že cestou k porozumění kultuře a společnosti je podle Skovajsy využití interpretativismu.

Kniha je ambiciózní, sofistikovaná a celkově podařená, i když je občas psána až příliš složitým jazykem. Je koncipována spíše pro odborníky, kteří se příslušnými teoretickými otázkami zabývají. Cenné je také to, že oživuje zásadní otázky věd o člověku, to znamená pokus o překonání opozice subjektivního a objektivního, kulturního a materiálního, konkrétního a obecného, autonomního a ovlivňujícího. Přesto však četba místy zanechává určitou pachuč, a to kvůli nedostatkům u několika otázek. Mezi jinými jde například o otázku vědomí a nevědomí aktérů – autor se zabývá jen vědomým jednáním aktérů, neboť sám přiznává, že by se obojí do knihy nevešlo. Nevědomé jednání, anebo nejasná hranice mezi vědomou a nevědomou strategií se mi však zdají být pro četbu Bourdieua zcela zásadní. Odlišně chápány jsou také antropologické aspekty jako rituály a jejich vliv u Alexandra, jakož i v celém teoretizování ohledně autonomie struktury, neboť tam existuje důležitá platforma porozumění mezi objektivistickými, subjektivistickými a intersubjektivistickými přístupy. Tyto otázky by snad mohly být předmětem budoucích Skovajsových úvah.

Nicolas Maslowski

Ian Hacking: *Sociální konstrukcia – ale čoho? Čo je a čo nie je sociálnou konstrukciou.*

Kalligram, Bratislava 2006, 354 s.

Jak napovídá název knihy, hlavním tématem úvah jejího autora, současného kanadského filosofa, je téma sociální konstrukce, konkrétně otázka, co je a co není sociální konstrukcí. Filosoficky důsledný způsob traktování problému dává čtenáři možnost pochopit širší souvislosti a nevyřčené předpoklady myšlenky sociálního konstruktivismu, teorie, jež se po vydání Bergerovy a Luckmannovy knihy *Sociální konstrukce reality* (1966, česky CDK Brno 1999) stala jedním z nejvlivnějších způsobů uvažování o skutečnosti, pochopitelně zejména v sociologii.

Kniha sestává z osmi kapitol, jež jsou upravenými verzemi samostatně publikovaných článků nebo proslovených přednášek. Autor tedy nepodává systematický výklad tématu, spíše jej představuje z různých úhlů pohledu; na velmi různorodých příkladech z oblastí, jako je vývoj zbraní, výzkum dolomitu nebo psaní o týrání a zneužívání dětí, ukazuje možnosti a meze myšlenky sociálního konstruktivismu. Obecně se Hackingova kritika konstrukcionismu, jak nejčastěji nazývá teorie vedené myšlenkou, že v posledku cokoli můžeme chápat jako produkt lidských sociálních aktivit, týká absence reflexe v uplatňování takového teoretického přístupu ke zkoumanému. Tato nekritičnost se projevuje jednak určitým druhem myšlenkového diletantismu, jednak ideologizací poznání. Společným jmenovatelem těchto dvou výtek je nakonec poukázání na nevědeckost konstrukcionismu.

Konkrétně autor některé konstrukcionisty usvědčuje z nerozlišování mezi našimi koncepty (pojmy, typy, idejemi, klasifikacemi) a věcmi, které jsou jimi uchopovány, pojmenovávány a klasifikovány – tedy poznávány. Konstrukcionisté mají tendenci plynule přejít od pojmu a označení k objektu a to je metodicky nefér. Hacking se v této věci vyjadřuje jasně: to, co může být výsledkem sociální konstrukce, jsou „ideje“, ne věci. To nicméně nevyklučuje, že mezi klasifikujícím označením („typem“) a věcí nedochází k interakci; platí to pochopitelně pouze pro lidské „objekty“, které mají vědomí a mohou ve svém sebeporozumění a jednání reflektovat svou přináležitost k určitému typu, mohou své jednání tomuto typu přizpůsobovat. Svým jednáním mohou ovšem zase přispět k předefinování typu – tuto zpětnou vazbu mezi osobou a její klasifikací (homosexuál, schizofrenik...) nazývá autor *lopingovým efektem*.

Druhá skupina kritických postřehů na adresu konstrukcionismu se týká jeho motivace, kterou nemusí být čiré poznání, ale angažování se pro věc: „Velmi často jsou středobodem zájmu konstrukcionistů otázky moci a řízení. Cílem demaskování je vysvobodit utlačované, ukázat, jak se kategorie poznání využívají v mocenských vztazích“ (s. 93; citace překládám do češtiny). Tuto věc dobře známe z některých prací z oblasti gender studies (k tomu viz Stanislav Komárek: *Muž jako evoluční inovace? Eseje o maskulinitě, její etologii, životních strategiích a proměnách*. Academia, Praha 2012). Postupem konstrukcionismu není vždy vyvracení vědeckých omylů s cílem dosáhnout poznání, ale demaskování stávajících poznatků o té které věci. Demaskována je jejich mimoteoretická funkce,

kteřou je v posledku zaručení kulturní autority vědy.

Ve třetí kapitole (A co přírodní vědy?) autor navrhuje tři kritéria, podle kterých můžeme určitý přístup ke skutečnosti pokládat za konstrukcionistický. (1.) *Náhodnost*. Konstrukcionisté budou tvrdit, že vývoj vědy, například fyziky, je *de facto* náhodný: fyzika se mohla ubírat i jinou cestou, než je její současná podoba, a tato hypotetická alternativní fyzika by byla co do svých výsledků stejně úspěšná (otázka je, co je kritériem vědecké úspěšnosti); (2.) *Nominalismus*. Hackingova myšlenka, že téma sociální konstrukce ve vědě je verzí středověkého sporu mezi nominalismem a realismem, je podle našeho mínění vlastním jádrem referované knihy, zároveň toto srovnání, jak naznačujeme níže, vyvolává otázky. Konstrukcionismus je moderním nominalismem. Svět nemá žádnou inherentní strukturu, kterou bychom v něm prostě nalézali, poznáváme skrze reprezentace, které si o něm sami vytváříme. Opačný názor (ekvivalent středověkého realismu), který autor nazývá *inherentní strukturismus*, naopak tvrdí, že svět, jak se nám jeví, má vnitřní strukturu a úkolem vědy je tuto strukturu objevit; (3.) *Vysvětlení stability*. Podle konstrukcionismu je stabilita vědeckých názorů alespoň částečně dána vnějšími důvody – sociálními faktory, zájmy, sítěmi – a nikoli prostě charakterem, „kvalitou“ poznání samotného.

Přijmeme-li tuto optiku soupeření dvou vědeckých přístupů ke skutečnosti (náhodnost vs. nutnost, nominalismus vs. inherentní strukturismus, vnější důvody stability vědy vs. vědě inherentní důvody stability), ocitneme se v bludném kruhu vzájemného obviňování z nevědeckosti.

Konstrukcionistická snaha usvědčit „realistickou“ vědu z ideologičnosti – smyslem poznání není ono samo, ale podepření mocensko-institucionální struktury, ve které zavedená věda zaujímá výsadní postavení vyplývající z představy, že objevuje vnitřní uspořádání věcí – je, jak ukazuje autor, vlastně sama známkou jisté „ideologie“ nebo prostě neteoretické motivace poznání. Autor se oběma krajním polohám vyhýbá, a přestože hovoří kriticky o přeceňování myšlenky sociální konstrukce, když podle výše zmíněných kritérií testuje sám sebe, ocitá se zhruba uprostřed mezi oběma extrémey.

Už jsem naznačil, že Hacking pracuje poměrně volně s pojmy realismus a nominalismus, když konstrukcionismus chápe jako moderní verzi nominalismu. Ve středověkém sporu o universalia šlo o ontologický status obecných pojmů, universalii. Realismus chápal obecné pojmy jako ve světě skutečně existující entity, nominalismus je pokládal za (pouhá) pojmenování, shrnující název třídy podobných konkrétních věcí, jimž jediným přisuzoval skutečné bytí. Kanadský filosof pak o nominalismu (konstrukcionismu) například říká: „*fakta* vytvářejí lidé v procesu sociální interakce se světem a zasahováním do jeho záležitostí; ... formy poznání se vytvářejí v mikrosociologickém procesu“ (s. 254; kurzíva JB). Kritickou pozornost si tu zaslouží minimálně dvě věci: za prvé, lze jednoduše zaměňovat *fakt* a *obecný pojem*? Stěhovavost některých druhů ptáku je jistě fakt, ale je to pojem? Za druhé, ve středověkém sporu nominalismu s realismem šlo, jak bylo řečeno, o ontologický status obecných pojmů: zda samostatně a skutečně existují. Hacking tu ale řeší problém epistemologický (gnozeologický);

jeho výklad o sociální konstrukci můžeme chápat jako odpověď na obecnou otázku, jak poznáváme; anebo úžeji – je-li naše poznání vždy určitým tříděním, klasifikací – jak vznikají a jaké vlastnosti mají tyto klasifikace.

Tyto nejasnosti, které jsou možná způsobeny snahou o zjednodušení a čtivost textu (nemáme před sebou systematický výklad, traktát, ale sadu esejů se společným tématem, ze kterých autor vystupuje jako duchaplný glosátor aktuálního dění nejen ve vědě), by neměly překrýt hlavní přínos knihy. Tím je dekonstruující a nedogmatický přístup k tématu, které od svého uvedení do intelektuálního světa před bezmála padesáti lety často plnilo spíš funkci nálepky – podobně třeba jako *postmoderna* –, která zainteresované dělila na stoupence a odpůrce, ale u které se natolik rozmlžilo povědomí o tom, co vlastně označuje, že se pod ni nakonec vešlo ledašco. Tento kritický, leč nikoli odsuzující pohled na téma je podmíněn autorovým rozkročením mezi filosofií (epistemologií), sociologií vědění a kognitivní vědou. Pro sociology může být kniha pobídkou ke kritické reflexi vlastních metod a přístupů, pro filosofy může být inspirativní to, jak Hacking tradičně filosofické otázky, například otázku pojmu *pojem*, řeší i s odkazem na znalosti sociologie vědění nebo kognitivní vědy.

Ve filosofii si obecné pojmy asociujeme s něčím neměnným, věčným, abstraktním a hodnotově neutrálním, autor si naopak všímá změny a jisté dynamiky ve vytváření pojmů (Dobovými podmíněnostmi myšlení a jeho proměnami se samozřejmě zabývá i filosofie; nejvýznamněji patrně francouzská epistemologie druhé poloviny 20. století – Foucault, Bachelard, Canguilhem.

Z českých filosofů se této otázce věnovali například Miroslav Petříček nebo Zdeněk Vašíček). Poukazuje k sociálním, kulturním a historickým podmínkám vytváření pojmů a vědění vůbec a sleduje to, co bychom mohli nazvat distribucí vědění: „jak se hranice poznání formují pod vlivem orientace aktuálního poznání“ (s. 244). Filosofie tradičně chápe poznávání jako aktivitu, která má smysl sama v sobě (poznání pro poznání), autor si naopak všímá rozličných mimoteoretických motivů rozšiřování hranic poznání. V 7. kapitole (Kameny) ukazuje, že i taková věc jako *dolomit* je částečně „nutná“ a částečně „konstruovaná“. Například v tom smyslu, že jeho objev a výzkum byl alespoň částečně motivován zistitelnými důvody – zájmem o ropu. Jiný příklad intervence společenské poptávky (kulturně-sociálního kontextu) do podoby a rozsahu vědeckého poznání přináší 6. kapitola (Výzkum a vývoj zbraní). Vojenské využití výsledků výzkumu stálo v pozadí řady výzkumných programů, které příslušná ministerstva nejen iniciovala, ale samozřejmě také financovala. Dodejme, že i současný akademický a vědecký provoz může sloužit jako dobrý příklad takového vytváření poznatků, jež je alespoň částečně určováno vnějšími činiteli: do jaké míry ovlivňuje grantová politika to, co, jak a proč bude zkoumáno?

Jan Brabec

Šárka Havlíčková Kysová: ***Hastábhinaja. Gesta rukou*** ***v tradičním divadelním umění*** ***Indie.***

Masarykova univerzita, Brno 2013,
236 s.

Je překvapivé, že fascinující svět indického divadla a tance dosud přilákal tak málo českých autorů, kteří by čtenářům zprostředkovali alespoň malou část z této bohaté a pestré tradice. Až dosud mohl český čtenář sáhnout jen po jediné knize, publikaci nazvané *Pod praporem krále nebes. Divadlo v Indii*, vydané v roce 1987 v nakladatelství Odeon v pečlivé redakci Miloslava Žiliny. Jejimi autory byli dva vysoce erudovaní badatelé: indolog Dušan Zbavitel a teatroložka Dana Kalvodová. Tato spolupráce se ukázala jako velmi šťastná, a přestože jde o popularizační práci, jejímž cílem bylo představit dějiny klasického staroindického divadla i nejrůznější současné regionální divadelní formy, včetně lidových, podařilo se autorům vytvořit čtivý a informačně nesmírně bohatý text, který se právem řadí k tomu nejlepšímu, co česká indologie dvacátého století zájemcům o indickou kulturu nabízí.

Publikace Šárky Havlíčkové Kysové je tedy teprve druhou původní českou knihou, jež se zabývá indickým divadlem a tancem. Od výše uvedené práce Dany Kalvodové a Dušana Zbavitele se liší ve všech myslitelných ohledech. Především má jít o práci úzce odbornou, a nikoli popularizační, neboť tato kniha je ve skutečnosti vydanou disertační prací, kterou autorka obhájila v roce 2010 na Katedře divadelních studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. S tím souvisí i druhá zásadní odlišnost: nejde o nějaký přehledový či do široka